

ESZTÉTIKAI NEVELÉS AZ ÉNEK-ZENETANÍTÁSBAN

VAJDA LÁSZLÓNÉ

(Közlésre érkezett: 1971. október 29.)

„A zene lelki táplálék és semmi mással nem pótolható. Aki nem él vele: lelki vérszegénységben él és hal. Teljes lelki élet zene nélkül nincs” [1].

Az ifjúság nevelése, oktatása a legnagyobb felelősség, ami emberre hárulhat. Táplálni, megtölteni egy befogadásra váró élő, érző lényt a zene tudományának, mint szépnek szellemi táplálékával, a legszebb tevékenységek egyike.

A zenei nevelés aktuális kérdés napjainkban, mégis kissé elhanyagolt területe a nevelésnek, bár igen fontos tényezője az emberi műveltségnek.

Egységes rendben ugyanolyan szerepet tölt be, mint más nevelési területek, mégis ráhatásában gazdagabb, mint esztétikai nevelő eszköz.

Témaválasztásommal, ha az ének-zeneoktatás egy töredékét érintem is, annak fontosságát, sokoldalúságát, emberformáló erejét szeretném hangsúlyozni, miután az ének-zenei nevelésnek is maradéktalanul eleget kell tennie új társadalmunk gyors kulturális fejlődéséből fakadó követelményének azon elv alapján, hogy szoros összefüggésben kell állnia a való élettel.

Ahhoz, hogy valamely művészeti ágat esztétikai szempontból vizsgáljunk, annak szerepét megjelölhessük, mint az esztétikai nevelés eszközét, az esztétika szó jelentésével és tartalmával is tisztában kell lennünk.

A szó a görög eredetű „aisthesis”-ből származik, jelentése: érzékelés, észlelés. A régi filozófusok az esztétikát a „szép”-ről szóló kutatásnak tekintették, vagyis olyan elméleti nézetek összességének, amely a valóságban és a művészetben jelentkező szépet teszi vizsgálat tárgyává. Az esztétika tehát ebben az értelemben széptan. Pedig a szép is csak egy kategória, mely alapvető szerepet tölt be a többi kategória között. Egyben az a tudomány a zene körére szűkítve, amely „... az emberi viszonylatoknak a hang és a ritmus anyaga által történt művészi visszautákrózásával, a zene lényegével és tartalmával, a befogadó hallgató által történt átvétellel és átéléssel foglalkozik” [2].

Az esztétika tárgya, maga az esztétikum, amely a visszautákrózásnak egy sajátos módja. Az esztétikum magában az életben jelentkezik. A természetben, mint természeti szép, a társadalmi életben (emberi hely-

zetekben) szétszórta, a művészetekben koncentráltan van jelen. Mindenfajta esztétikum, így a művészet — s ezen belül a zeneművészet is — sajátosan társadalmi tevékenység eredménye, amely a társadalmi fejlődésnek egy meghatározott fokán merül fel, s együtt fejlődik az emberek társadalmi tevékenységének fokozott kibontakozásával. „...Az ember magáraébredésének, önfelfedezésének egyik legfőbb formája, történeti emlékezet, fejlődésének öntudata” [3].

Az esztétika — mint tudomány — a társadalmi tudatformákat tárgyalja, így a zeneművészetet is. Az esztétikum az emberi tevékenységnek, az emberi munkának a függvénye. Ezt bizonyítják a művészet eredetét feltáró kutatások is.

„A munka szervezi és embercsoportokat társadalommá, objektív érvényű, sokoldalú kapcsolatokat hoz létre a közös munkában és más és más módon részes emberek között. Ezek az új viszonylatok kényszerítik a társadalom tagját arra, hogy nekik megfelelő sokoldalúsággal lássa és kezdje egész világát, hogy a természettel is csak a társadalmi viszonylatok által meghatározott módon érintkezzék. Ezek szabják meg a gondolkodását, szemléletét, magatartását még akkor is, amikor éppen nem vesz részt a közös munka valamelyik ágában. Ezek bölcsői az emberi érzelmvilágnak, ezek teszik lehetővé azt is, hogy az ember elvonatkoztatassa világa hangzó megnyilvánulásait a hangok forrásaitól, és magukból a hangokból — jelentésüket általánosítva — rendszert alkosson az egész valóság megjelenítésére. Tehát a zene forrása nem egyszerűen csak a közös kapálás vagy evezés ténye, hanem a munkateremtette társadalom egész tudatformáló működése” [4].

Mint a zenei hangnak, éppúgy a ritmusnak is a munka a teremtő atyja. *Karl Bücherl* a marxista hatás alatt álló polgári kutató „Munka és ritmus” c. alapvető munkájában számos úgynevezett „munkadalt” gyűjtött össze. Ezek versbeli és dallambeli szerkezetéből, ritmusából kimutatható összefüggésük magával a fizikai munkával. A ritmikusan végzett fizikai munka — akár csoportosan, akár egyénileg végezték — a munka eredményességét segítette elő. Célszerűbbé váltak az egyes munkamozdulatok, kevesebb erőfeszítéssel jártak az egyes munkafázisok. *Plehanov* rámutatott arra, hogy a dalok ritmusát minden esetben a termelő munka ritmusa határozza meg.

Miután a termelőmunka technológiája is befolyásolta a dalok tartalmát, a dallam, a ritmus és a költészet fejlődésük első fokán a legszorosabban összefüggtek egymással, de a hármas egység alapeleme a munka volt.

Az esztétikum, mint az emberi munka terméke, a társadalom fejlődése során alakul ki, tökéletesedik, melynek megértéséhez nem elegendő a külső tulajdonságok ismerete. Tapasztalati megismerést kívánt az érzet, az észlelet és képzeleten keresztül éppúgy, mint racionális megismerést, mely tudományos megismerés logikára és gyakorlatra épül. A két megismerés azonban elválaszthatatlan egymástól. *Lenin* szerint: az emberi megismerés történelmi folyamat, melyben dialektika van. A természetnek az emberi gondolkodásban való tükröződése.

Ahhoz, hogy az ember esztétikailag is fejlett legyen, a pusztán cél-szerűség tényénél magasabb igényekkel is kell rendelkeznie, s ez már az esztétikumban jelentkezik.

Így a zene, mint a művészet egyik ága, együtt nő, formálódik a társadalommal, az emberrel és az élet nélkülözhetetlen elemévé válik. A zenének a társadalmi funkciója elvezetni az embert más művészetek megértéséhez. A művelődéstörténet tanítása szerint, a zene szerves része volt egy-egy nagy kor nevelési rendszerének, emberi ideáljának. A görögök a nevelésben a zenének központi helyet juttattak, mely szükséges az emberi szellem egészséges fejlődéséhez, az állampolgári öntudat kialakításához. Platon (i. e. 4. század) az Állam című munkájában erőt tulajdonított egyes hangsor, egyes hangszerfajta használatának, miszerint az jó vagy rossz, serkentő vagy gátló hatást gyakorol az emberre, ezen keresztül erősítve vagy gyengítve az államfenntartás érdekeit.

A kínaiak ugyancsak rangos helyet biztosítottak a zenének, miután a csillagászat, matematikával egyenlő fontosságú tudománynak minősítették. Felismerték magas értékű nevelőhatását, belső formálóerejét. *Konfucius* (i. e. 551—479), a nagy kínai filozófus úgy nyilatkozott a zenéről, mint ég és föld összhangjáról. Azt mondta: „Ha tudni akarjátok, hogy valamely országot jól és erkölcsösen kormányoznak-e, hallgassátok meg a zenéjét” [5].

A középkorban a zene a hét szabad művészet egyikeként, az asztrológia, dialektika és retorika mellett foglalta el egyenrangú szerepét.

A zene szerepe társadalmunkban

Köztudott, hogy az ember formálásához, neveléséhez a művészetek élményt nyújtó szerepére is szükség van — így a zenére is —, mert embereket megváltoztatni csak a logika, az értelem útján nem lehet. Élmény, érzelem, tapasztalat is szükséges ahhoz, mint nélkülözhetetlen hatóerő.

A zenének vagy más művészeteknek, mint hatóerőnek hatására, bekövetkezik a pszichikai feloldódás, a belső egyensúly állapota, melynek nem kicsi a szerepe a személyiség kiművelésében.

Ez a jelentős feladat a nevelőre hárul, nagy részben a zenei nevelőre, kinek feladata, hogy az oktatás mellett az esztétikai nevelés követelményeinek is magasan megfeleljen, magabiztos tájékozottsággal ismerje föl a művészet lényegét, tartalmát, tárgyát, hogy nevelői tevékenysége során a „legkisebb hallgatóknak közvetítse a legnagyobb élményeket” [6].

A zenei élmény hatást gyakorol a gyermekre, mely nem tűnik el nyomtalanul. Segítségével a gyermek hangulatilag, érzelmileg átfarmálódik, eddig alvó érzelmi folyamatok mozdulnak meg bensőjében, melyek felszínre kíváncsoznak. Tehát a zene külső hatása belső változást idéz elő, mely személyiséget formált azáltal, hogy a kapott zenét átéli, és annak teljes részesévé vált. Amit átélt az: ... az anyagi valóság zenei képei.

A gyermek, miután képszerűen gondolkodik, képzelete élénk, fantáziadús, csapongó. Globális szemléletű. Ebből a sajátosságból adódik, hogy dallam, ritmus és szöveg egyszerre hat a gyermek érzelmeire és szívesen énekel. Az átélt dallam keltette érzelmek visszahatnak az értelemre és létrejön az esztétikai hatás, ének-zenei nevelésünk egyik célja. A dalok által keltett érzelmekben nagy szerepe van a szövegnek, melyben igen sok nevelési lehetőség rejlik. A dalok eszmei tartalmát, világnézeti, erkölcsi, esztétikai nevelőhatásait a szövegtartalomról bontjuk ki, szem előtt tartva az életkor sajátosságait.

Tanári gyakorlatom egyik kedves emléke, egyben bizonyíték is az előbbiekre, az „Anyám, édes anyám, elfeslett a csizmám...” című népdal tanításához fűződik. A dalt, annak hangulati előkészítése és bemutatása után, egy faluról városi iskolába került kisfiú — aki azóta már hegedűtanár — ismételte kristálytisztan, csengő hangon, akinek éneklése őszinte gyereksírásba fulladt. A kérdésemre, miért sírsz?, a válasz: „Síratom édesanyámat” volt.

A dallam és ritmus komplex hatása érvényesült a mély átéléssel, a fejlett értelemmel bíró gyermeknél. A szülői szeretet, az édesanyához való ragaszkodás, már biztosítéka, alapja az emberszeretetnek, egymás megbecsülésének, mely pedagógiai célkitűzéseink egyike. Dalanyagunk gazdagsága lehetővé teszi, hogy az ének-zene tantárgy céljait, feladatait egyben mint esztétikai nevelőeszközt is megvalósíthassa.

A zenei nevelés tehát embert formál azáltal, „... hogy a zenei képességeket beépíti a személyiség egészébe” [7]. A modern pszichológia megállapítása szerint a képességek, az adottságok segítségével a személyiséggel együtt fejlődnek, formálódnak, és nem velünk született tulajdonságok.

Az ének-zene az a tárgy, melynek segítségével a sajátosan emberi képességek sokaságát fejleszthetjük. Ezek a velünk született természetes képességek alapján jönnek létre külső behatásra (ha találkozik a kultúra meghatározott alkotásaival), Leontyev szerint.

Ezen tárgy oktatásánál, tanításánál a figyelem konkrétan a nevelés során alkalmazott különféle készségfejlesztési módszerek felé irányul. Említhetjük akár a megfigyelőképességet, mint állandó megfigyelési folyamatnak eredményét. (Hangerő, ritmus, dallam stb. figyeltetése.)

A gyermek a zenének igazi részesévé kell, hogy váljon, és csak akkor válik azzá, ha megismerkedett a zenei írás-olvasás tudományával, mely a zene hallgatása mellett a zene megismerésének egyetlen útja, s mint vizuális inger, az auditív ingereknek kiegészítőjeként segíti az írás-olvasás képességének kifejlődését.

A zenei képzéssel párhuzamosan egyéb olyan képességek is fejlődnek, melyek nélkülözhetetlen elemei a mindennapi életnek, magasabb fokon a társelméletnek, az intellektuális gondolkodásnak. (Mozgásfejlődés, értelmi képességek fejlődése, emlékezőtehetség, figyelemmegosztás készsége stb.) A készségfejlesztő gyakorlatok módszeres alkalmazása ma már bebizonyíthatóan magas eredményeket hoztak a tanulók munkaintenzitásában, valamint az általános tanulmányi előmenetel színvonalában, az esztétikai tárgyakon túl a közismert tárgyakban is. Nem egy kí-

sérlet bizonyítja, egy ének-zenével foglalkozó osztályok tanulmányi átlaga fölötte van a nem énekes tagozatú osztályokénak.

A gyermek sokoldalú nevelésének tehát nélkülözhetetlen járuléka a tartalmas esztétikai nevelés. A gyermeket nevelésének első pillanatától a szép felismerése felé kell irányítanunk, jelentsen az akár vizuális, akár auditív élményt. A széppel való gyakori találkozás később igényévé válik, s ezt az igényt keresi, fölismeri közvetlen és tágabb környezetében, sőt élvezi is azt.

A szép igénye szinte alkotóvá teszi a rászorulót, nélkülözött, kisebb-nagyobb sikerrel. Ezt az ösztönös alkotóerőt, mely a kicsi óvodás korú gyermeket is alkotó játékoságra készíteti (a gyermek dallam-variációs készsége), kell gyermekeinkben erősítenünk, fejlesztenünk a szép létrehozása érdekében. Az ének-zene tantárgy rengeteg lehetőséget nyújt ehhez az alkotómunkához. Dallam, ritmuskiegészítés, adott hangokból dallam-variációk rögtönzése stb.

Igen fontos nevelési feladatunk a szép éneklésre nevelés, a dal élményszerű bemutatása az egyszerű népdaltól a bonyolultabb műdalig. A műhöz illő módon világítsunk rá annak realisztikus tartalmára, a megismerés és átélés egységéig. A zenei élmény álljon a központban, amely a dal értelmi, érzelmi és esztétikai hatásai folytán keletkezett. A dal szövegében rejlő értelmi hatások fokozzák érzelmi és esztétikai hatásait is. A mintaszerűen bemutatott dal alappillére lehet a gyermek későbbi zenei ízlésének. A szorosán vett iskolai oktató-nevelő munkán kívül az állami és tömegszervezeti népművelési lehetőségek, ifjúsági hangversenybérletek, hallgatással egybekötött zeneismertető előadások, operalátogatások, valamint a tömegkommunikációs eszközök igen nagy mértékben hozzájárulnak gyermekeink ízlésének neveléséhez, kialakításához. Az úttörőmozgalom fejlődésében, belső életében igen nagy szerepet játszik az ének-zene nevelő ereje, mert segítségével színesebb, bensőségesebb, érzelmetelítettebb lett a mozgalom, sok lelkes tagot és barátot számlálva. Az úttörőmozgalom dal- és népdalversenyei, kulturális szemléi, táborozásai a gyermekek nagy tömegét mozgatták meg. Az úttörővezetők országos konferenciája 1965-ben külön foglalkozott az úttörők esztétikai nevelésével és felhívta a figyelmet, hogy „Különösen zenében nagyon fontos a modern, korszerű művészet megismertetése. Ha mi nem adjuk helyesen és esztétikusan, akkor megszerzik, elsajátítják más, és gyakran nem helyeselhető módon. A dzsessz, a tánczene és divatos hangszerei mindenképpen tért hódítanak. Keressük meg az utat, a formát, amellyel fiatalságunk ezirányú igényeit helyesen elégítjük ki, és formáljuk!” [8].

Ezért kellene a rádió, a televízió, művelődési otthonaink és szórakozóhelyeink könnyűzenei műsorait választékosabban összeállítani, előadóink külsejét ízléssel rendszabályozni, hogy a látottak, a hallottak csak jó irányú nevelőhatást gyakorolhassanak eszményképet kereső, utánzásra hajlamos, zenét produkálni akaró gyermekeinkre. Zeneileg ilyen irányú igényességgel nevelt gyermekek választékos, kifinomult zenei ízléssel különböztetik meg mindenkor a nemes, értékes zenét a selejtes muzsikától. El tudja határolni a tánczene szerepét és helyét, és megalkotja véleményét a táncdalok banális szövegéről. Az ilyen fiatal nem

kívánja soha a giccses tánczene alkalmi muzsikáját. Nem téveszti össze az értékes zenei élvezet kataritikus nemesítő hatását a felfokozott extázissal, mely csak enerválttá tesz.

Kodály Zoltán mondja: „Jó ízlést örökölni nem lehet, de korán meg lehet azt rontani. Ezért kell már az iskolában, sőt óvodás korban megindítani a jó zenére nevelést” [9].

Ének-zenei általános iskoláink, zeneiskoláink, valamint általános iskoláink ifjúsága, zenei nevelésünk bázisai, elkövetkező évtizedeink zenei ízlésének hordozói, formálói, a jövő zenei életének irányítói.

Népdalaink a művészire, a szépre való nevelésnek kiapadhatatlan forrásai. A nép művészi vénájából ered, s ha nem ápoljuk kellőképpen, észrevétlenül tűnik el, válik semmivé e természetes dallamkincs. Rajtunk, zenei nevelőkön múlik, meghallja-e, érzi-e a gyermek a hallott népdalban a szépet, s a kapott élményt mennyire teszi magáévá, hova, milyen mélyre raktározza?

A dallam ívelése, fordulatainak szépsége, formai gazdagsága, dallam és szöveg dialektikus egysége, a ritmus változatossága stb. a műélvezet tetőfokát képes nyújtani a hozzáértőnek, mert: „A népdal remekművek tárháza, a jó ízlés iskolája...” [10].

Tanulságok

Mindebből leszűrhetjük, hogy az ének-zene tanítása milyen szerepet tölt be gyermekeink értelmi és érzelmi nevelésében, mely egyben társadalmi haladásunkat is igen nagy mértékben szolgálja, céljával az iskolai művészeti neveléssel, a tudás bizonyos fokának elérésével, a megismerés igénye mellett.

Jövendő ének-zenepedagógusainkat neveljük úgy, hogy ők a réginél elmélyültebben oktassanak, nevelhessenek mindannak a szépnek, jónak, tudásnak birtokában, melynek elsajátításáért messzi idegenből jönnek a magyar zene forrásához a tanulni, nemesedni vágyók.

Így nagy lépéssel jut előbbre mindennapunk, egy új, érettebb, ideológiailag képzettebb ifjúság nevelése, kimunkálása, melynek nélkülözhetetlen eszköze a művészeti, a zenei nevelés, ami utat nyit „...egy magasabbrendű emberség, egy emberhez valóban méltó élet felé” [11].

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Nevelőmunka az általános iskola 5—8. osztályaiban. Tankönyvkiadó, Bp. 1967.
Az általános iskolai tanulók tervszerű nevelésének programja (nevelési terv), Tankönyvkiadó, Bp. 1970. 2. kiadás.
Osztályfőnöki kézikönyv. Az általános iskolai osztályfőnöki órák. Tanterv és Utasításához. Tankönyvkiadó, Bp. 1969. 2. kiadás.
Parlandó. Zenepedagógiai folyóirat. Zeneműkiadó, Bp. 1966. jan.-febr. VIII. évf. 1—2. szám. Vincze Károly: Zenei nevelés és szocialista tudatformálás.
1967. febr. IX. évf. 2. sz. Kodály Zoltán beszéde Dunapatajon a művelődési ház avatásakor (1966. november 6-án.)
1967. március. IX. évf. 3. sz. Prof. Dr. Siegmund—Schulze: A marxista—leninista zeneesztétika alapkérdései a szocialista iskola zeneoktatásában.

1967. ápr. IX. évf. 4. sz. Kodály Zoltán beszéde J. M. párizsi közgyűlésén, 1966-ban.
 1967. nov. IX. évf. 11. sz. Ujhegyi Lajos: Egy érdekes kísérlet.
 1969. júl.-aug. XI. évf. 7—8. sz. Andrási Ágnes: Népdal az iskolában.
 1970. febr. XII. évf. 2. sz. Markó Leó: A zenei nevelés hatása a gyermekekre.
 1970. márc. XII. évf. 3. sz. Az ifjúság zenei nevelése. (Vitaanyag.) Egon Kraus: Kelet és Nyugat a zene és a zenei nevelés világában.
 Parlando. Zenepedagógiai folyóirat. Zeneműkiadó, Bp. 1970. szeptember. XII. évf. 9. sz. Fenyvesi András: Javaslat a zenei nevelés tárgyi feltételeinek javítására. Hozzászólás „Az ifjúság zenei nevelése” című vitaanyaghoz.
 Az ének-zene tanítása. Műv. Min. módszertani folyóirata. Tankönyvkiadó Váll. Dr. Soltész Elekné: Számvetés. Az úttörőmozgalom zenei tevékenységének áttekintése. 1970. XIII. évf. 1. sz.
 Nemesszeghy Lajosné: Ének-zenei iskoláink a negyedszázad mérlegén.
 Kokas Klára: Zenei nevelésünk szerepe a gyermek személyiségének formálásában.
 Dr. Veczkó József: A zenepszichológia alapkérdései. (1. rész.) 1970. XIII. évf. 2. sz.
 Petneki Jenő: Az iskolai zenei nevelés 25 éve.
 Dr. Veczkó József: A zenepszichológia alapkérdései. (2. rész.) 1970. XIII. évf. 3. sz.
 Zene és műveltség. Szerkesztette a vita vezetője, Kroó György. Zeneműkiadó, 1970.
 Dr. Ujfalussy József: A valóság zenei képe. Zeneműkiadó, Bp. 1962.
 Dr. Nagy Sándor—Horváth Lajos: Nevelés elmélet. 2. kiadás. Tankönyvkiadó, Bp. 1967.

ÍDÉZETT IRODALOM

- [1] Kroó György: Zene és műveltség. Zeneműkiadó, Bp. 1970. 6. old.
- [2] Prof. Siegmund—Schulze: A marxista—leninista zeneesztétika alapkérdései a szocialista iskola zeneoktatásában. Parlando. 1967. IX. évf. 3. sz. 3. old. Zeneműkiadó.
- [3] Kroó György: Zene és műveltség. Zeneműkiadó, Bp. 1970. 63. old.
- [4] Dr. Ujfalussy József: A valóság zenei képei. Zeneműkiadó, Bp. 1962. 19. old.
- [5] Rajeczky: Kis Zenetörténet. Bp. 1948. Magyar Kórus.
- [6] Prof. Dr. Siegmund—Schulze: A marxista—leninista zeneesztétika alapkérdései a szocialista iskola zeneoktatásában. Parlando. 1967. IX. évf. 3. sz. 2. old. Zeneműkiadó.
- [7] Kokas Klára: Zenei nevelésünk szerepe a gyermek személyiségének formálásában. Az ének-zene tanítása, 1970. XIII. 2. sz. 55. old. A Műv. Min. módszertani folyóirata. Tankönyvkiadó, Bp.
- [8] Számvetés. Az úttörőmozgalom zenei tevékenységének áttekintése. Az ének-zene tanítása, XIII. évf. 1. sz. 6. old. A Műv. Min. módszertani folyóirata. Tankönyvkiadó, Bp.
- [9] Petneki Jenő: Az iskolai zenei nevelés 25 éve. Az ének-zene tanítása, XIII. 1970. 3. sz. 99. old. A Műv. Min. módszertani folyóirata. Tankönyvkiadó, Bp.
- [10] Nemesszeghy Lajosné: Ének-zenei iskoláink a negyedszázad mérlegén. Az ének-zene tanítása. XIII. évf. 1970. 2. sz. 54. old. A Műv. Min. módszertani folyóirata. Tankönyvkiadó, Bp.
- [11] Kodály Zoltán beszéde a J. M. párizsi közgyűlésén 1966-ban. Parlando. 1967. április. IX. évf. 4. sz. 8. old. Zeneműkiadó, Bp.